

Я.М.Жукорська,
к.ю.н., доцент кафедри публічного права
Юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів

Постановка проблеми. У сучасному міжнародному праві пріоритетне місце серед джерел займає міжнародний договір. Саме міжнародні договори врегульовують майже всі питання співпраці на міждержавному рівні. Міжнародне право передбачає можливість припинення та призупинення дії договору, а також вихід з нього. Одним з факторів, що впливає на дію міжнародного договору вважається збройний конфлікт.

Дослідження питання впливу збройного конфлікту на дію договору є досить актуальним в нас час, адже попри заборону міжнародним правом агресії, час від часу в різних куточках світу виникають конфлікти як міжнародного, так і неміжнародного характеру, що суттєво впливають на правовідносини між їх сторонами, а інколи зачіпають і інтереси третіх сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу збройних конфліктів на дію міжнародних договорів зачіпали в своїх дослідженнях такі відомі вчені-міжнародники як Дурденевський В.Н., Тіунов О.І., Лукашук І.І., Ляхс М., Коспаров Г., Талалаєв А.Н., Броунлі Я., Денніс В., Харст К. та інші. Частина з цих праць присвячена безпосередньо впливу збройних конфліктів на дію договорів (Коспаров Г., Денніс В., Харст К.), частина просто згадує про збройні конфлікти як важливий фактор впливу на договори в ракурсі дослідження дії міжнародних договорів загалом. В останні роки цьому питанню

стали приділяти мало уваги, зазвичай, обмежуючись лише згадкою про збройний конфлікт як фактор припинення, призупинення чи виходу з договору. І практично немає досліджень впливу збройних конфліктів на міжнародні договори, враховуючи вже схвалений у 2011 році Комісією міжнародного права (КМП) Проект статей “Про вплив збройних конфліктів на міжнародні договори”, що в майбутньому має лягти в основу конвенції з цього ж питання.

Метою статті є дослідження впливу збройних конфліктів на дію міжнародних договорів в сучасних реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Раніше в науці міжнародного права застосовувався термін “вплив війни на міжнародні договори”, проте в наш час багато конфліктів не супроводжуються оголошенням війни, розірванням дипломатичних відносин, але попри це вносять суттєві зміни в правовідносини між учасниками. Застосовується термін “вплив збройних конфліктів на договори”. Під збройним конфліктом розуміється офіційний стан війни, міжнародний чи конфлікт неміжнародного характеру, що включає дії, які можуть зачепити здійснення договорів між його учасниками чи між учасниками і третіми сторонами.

В минулому вважалося, що війна припиняє дію договору [1, 526]. Винятком були договори, що починали діяти у випадку війни, такі як договори з міжнародного гуманітарного права, союзні договори і т.д. Проте з часом стало зрозуміло, що деякі договірні відносини вимагають їх збереження і після початку збройного конфлікту [2, 210].

Ситуація суттєво змінилася після визнання агресії міжнародним злочином після Другої Світової війни. Тепер відповідальність за припинення чи призупинення договору внаслідок початку збройного конфлікту і за всі його наслідки несе держава-агресор. Право припинити і призупинити дію міжнародних договорів з державою-агресором належить державі, щодо якої вчиняється агресія. І їй же належить право на відновлення дії договору. Так, мирні договори 1947 року закріпили право союзних держав визначити протягом якого строку, які двосторонні договори залишаються в силі чи які вони хочуть

відновити [3, 353]. Всі інші договори вважалися скасованими.

У науці міжнародного права існує дві точки зору щодо дії міжнародних договорів в умовах збройного конфлікту. Перша, згідно з якою доля договорів залежить від намірів їх сторін на момент укладення [4, 40]. Прихильниками її є Д. Брайерли, Д. Гроссен, Ч. Хайд та інші. Згідно з другою, доля договорів вирішується з врахуванням волевиявлення сторін після закінчення збройних конфліктів, так як війна не може автономно припинити їх дію [5, 139].

Обидві точки зору можуть мати місце і є достатньо обґрунтованими. Крім того, деякі договори містять положення щодо припинення чи призупинення їх дії у випадку збройного конфлікту (ст.89, Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р.; ст.6, Міжнародна конвенція щодо охорони людського життя на морі, 1948 р.) [6; 7]. А таким чином сторони вже при укладенні міжнародного договору мають намір призупинити його дію, припинити або ж зазначають, що його дія не зміниться у випадку початку збройного конфлікту.

Основним міжнародно-правовим актом щодо права міжнародних договорів є Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. Беручи до уваги різноманітність практики щодо дії міжнародних договорів під час збройних конфліктів та неможливості врахування особливостей кожного окремого випадку, Конвенція не зачіпає питань, що можуть виникнути щодо міжнародних договорів з початком воєнних дій між державами (ст. 73) [8].

Проте цілу низку загальних положень Конвенції все ж таки можна застосувати і при вирішенні питань впливу збройних конфліктів на міжнародні договори.

Так, стаття 61 Конвенції закріплює неможливість виконання договорів як підставу для припинення чи призупинення дії договорів. Збройний конфлікт робить неможливим виконання багатьох міжнародних договорів. Для частини договорів така неможливість носить тимчасовий характер — вони призупиняють свою дію. Для інших — неможливість є незворотною. Вони припиняють свою дію.

Наступною підставою для припинення чи призупинення дії договору є

порушення договору однією зі сторін, передбачене статтею 60. Агресія — це порушення багатьох договорів. Проте на агресію як підставу припинення чи призупинення договору, тобто порушення договору однією стороною може посылатися лише держава, проти якої вчиняється агресія, але ніяк не держава-агресор.

Стаття 62 визначає докорінну зміну обставин як іще одну підставу припинення чи призупинення дії договору. Збройний конфлікт вносить у взаємовідносини сторін достатньо серйозні зміни для того, щоб слугувати причиною припинення чи призупинення дії міжнародного договору.

У зв'язку з відсутністю спеціального міжнародно-правового акту, що регулював би питання впливу збройних конфліктів на договори, на 52-ій сесії у 2000 році Комісія міжнародного права почала розробку Проекту статей “Про вплив збройних конфліктів на договори”. У 2004 році на 56-ій сесії КМП призначила доповідача з питань впливу збройних конфліктів на договори. Ним став Ян Броунлі. На 57-ій сесії КМП заслухала першу доповідь доповідача. В процесі розробки Проекту КМП постійно зверталася до держав-членів ООН, щоб ті надавали рекомендації та зауваження. Також КМП направила через Генеральну Асамблею ООН ноти державам-членам з проханням надати інформацію щодо випадків впливу збройних конфліктів на міжнародні договори в їхній практиці. У 2007 році було створено робочу групу з розробки Проекту. На 63-ій сесії КМП у 2011 році у другому читанні було схвалено Проект статей, який складається з 18 статей і додатку [9].

Згідно з Проектом “збройний конфлікт” - це ситуація, що виникла в зв'язку з застосуванням сили між державами або зтяжним застосуванням сили між урядом та організованими збройними угрупованнями (ст.2). Таким чином в сферу дії положень Проекту попали як конфлікти міжнародного, так і неміжнародного характеру. Наявність збройного конфлікту сама по собі припиняє чи призупиняє дію договору (ст.3). Якщо договір містить положення на випадок початку збройного конфлікту, дія договору здійснюється згідно з ними (ст.4). Щоб встановити, як саме змінюється дія договору з початком збройного

конфлікту чи не змінюється взагалі, застосовується тлумачення норм даного міжнародного договору (ст.5). При встановленні як саме збройний конфлікт впливає на договір враховуються основні два аспекти:

- характер міжнародного договору, а саме: його предмет, об'єкт, мета, зміст, кількість сторін;
- характер збройного конфлікту: територіальне поширення збройного конфлікту, його масштаби, інтенсивність, тривалість .

Якщо мова йде про конфлікт неміжнародного характеру, обов'язково має враховуватися ступінь втручання ззовні (ст.6).

Статтею 7 закріплено низку договорів, які не припиняють свою дію і не призупиняють у випадку початку збройного конфлікту. Сам перелік цих договорів наводить у додатку до Проекту. До таких договорів КМП віднесла договори:

- з права збройних конфліктів, міжнародного гуманітарного права;
- що встановлюють постійний режим чи статус, в тому числі, щодо встановлення чи зміни території, морських кордонів;
- багатосторонні конвенції, що створюють норми міжнародного права;
- з питань кримінальної юстиції;
- про дружбу, торгівлю, мореплавство приватного характеру;
- щодо захисту прав людини;
- щодо захисту навколишнього середовища;
- щодо міжнародних водних шляхів (канали, протоки, ріки і ін.) та їх інфраструктури;
- щодо міжнародних водоносних горизонтів та їх інфраструктури;
- установчі акти міжнародних організацій;
- щодо мирного вирішення спорів;
- щодо дипломатичних і консульських зносин.

Що стосується укладення міжнародних договорів, то наявність збройного конфлікту жодним чином не впливає на договірну правоздатність держав-

учасниць конфлікту, а також на їх право про внесення змін чи доповнень до договору (ст.8).

Якщо внаслідок збройного конфлікту держава хоче вийти з міжнародного договору, припинити його дію чи призупинити, вона повідомляє інші сторони або депозитарія про свій намір. Повідомлення набуває чинності з моменту отримання його сторонами, якщо в ньому не зазначається інша, пізніша дата.

Всі суперечки, що можуть виникати, вирішуються в рамах ст.83 Статуту ООН, а саме мирними засобами вирішення спорів [10]. Припинення, призупинення договору чи вхід з нього не звільняє сторони від тих зобов'язань за міжнародним правом, що закріплені в ньому, але і без такого закріплення були б обов'язковими для виконання (ст.10).

Припинення, призупинення чи вихід з договору поширюється на весь договір, за винятком випадків, коли: договір містить автономні положення, які можуть застосовуватися незалежно від виконання цього договору; такі положення не лежать в основі договору і не були основною підставою підписання договору; продовження виконання договору не є несправедливим та неправовим (ст.11).

Держава втрачає право на припинення чи призупинення, а також вихід з договору, якщо вона вже погодилася залишити його в силі явно виражено чи шляхом мовчазної згоди (ст.12). Після закінчення збройного конфлікту сторони на свій розсуд вирішують питання відновлення припинених та призупинених договорів.

Держава, що здійснює своє право на самооборону, як індивідуальне, так і колективне, може повністю чи частково призупинити договір, якщо його положення суперечать здійсненню самооборони (ст.14).

Держава-агресор не може припинити чи призупинити договір з початком збройного конфлікту, що є наслідком агресії, якщо це буде їй на користь (ст.15). Положення статей не зачіпають прав нейтральних держав, рішень Ради Безпеки ООН з цих питань; таких загальних підстав припинення, призупинення чи виходу з міжнародного договору як істотне порушення договору, неможливість

його виконання та докорінна зміна обставин (ст. 18).

Існують і спеціальні норми, що здебільшого впливають з практики і регулюють вплив збройних конфліктів на дію договору. Фактично, у сучасному міжнародному праві збройні конфлікти не є підставою для припинення всіх двосторонніх міжнародних договорів. Це залежить від волі сторін договору та одночасно учасників конфлікту. Під час війни розриваються політичні договори, несумісні з характером збройного конфлікту. Неполітичні договори в своїй більшості призупиняють свою дію. Збройний конфлікт не може бути підставою для одностороннього припинення чи призупинення дії положень договору щодо захисту прав людини. Як вже згадувалося вище, багатосторонні договори часто містять положення щодо впливу конфлікту на їх дію.

Не призупиняють свою дію багатосторонні договори, що встановлюють загальні норми міжнародного права. Статути міжнародних організацій можуть обмежуватися у дії в зв'язку з військовими діями. Збройний конфлікт не зачіпає міжнародних договорів щодо територіальних питань та кордонів. Ці питання можуть переглядатися лише мирними договорами.

Під час збройних конфліктів зберігають свою дію та починають застосовуватися договори, що стосуються збройних сил. Крім того, під час війни можуть укладатися нові договори, наприклад, про перемир'я, що передбачені нормами гуманітарного права.

З початком конфлікту починають застосовуватися договори, які були укладені для таких випадків — це конвенції з гуманітарного права, що встановлюють правила ведення військових дій і норм щодо захисту жертв війни, наприклад, Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 р., Конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р. і ін.

Що стосується договорів між учасниками конфлікту і третіми державами, то початок конфлікту сам по собі не припиняє і не призупиняє дію двосторонніх договорів між ними. Це ж стосується і багатосторонніх договорів та установчих актів міжнародних організацій — стан війни між двома чи кількома їх учасниками не припиняє і не призупиняє їх дії.

Держава, що здійснює право на самооборону згідно з Статутом Організації Об'єднаних Націй, вправі призупинити дію договору, що несумісний зі здійсненням цього права. У випадку прийняття Радою Безпеки ООН резолюції щодо загрози миру чи акту агресії держави зобов'язані припинити чи призупинити дію договору, несумісного з цією резолюцією.

Після припинення збройного конфлікту, якщо сторони не домовилися про інше, дія призупиненого договору має бути відновлена якомога швидше.

І хоча загальна теорія міжнародного права не виділяє різниці між впливом на договори агресії і інших збройних конфліктів, деякі вчені наголошують, що все вище сказане стосується лише агресії. У випадку конфлікту т.зв. обмеженого характеру навіть двосторонні договори припиняють свою дію [11, 358].

Висновки. Отже, в сучасному міжнародному праві немає міжнародно-правового акту, що регулював би вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів. Проект статей “Про вплив збройних конфліктів на договори”, схвалений КМП у 2011 році, містить лише загальні засади дії міжнародних договорів під час збройного конфлікту і ґрунтується на загальноприйнятій практиці та потребах сучасних міжнародних правовідносин. Основним недоліком є відсутність обов'язкового характеру для норм, що регулюють дію договорів під час збройного конфлікту. На сьогоднішній день початок збройного конфлікту автоматично не припиняє і не призупиняє дію міжнародного договору. Все залежить від волі його сторін. Проект закріпив перелік договорів, що не припиняють і не призупиняють свою дію з початком збройного конфлікту. Кожна окремо взята ситуація, пов'язана з дією міжнародних договорів під час збройного конфлікту, має свої особливості і повинна розглядатися окремо.

Література:

1. Ваттель Э. де. Право народов или Принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов // Э. де Ваттель. —

- М., 1960.- 719 с.
2. Талалаев А.Н. Право международных договоров. Действие и применение договоров// А.Н. Талалаев. — М.: Наука, 1985. - 294 с.
 3. Лукашук И.И. Современное право международных договоров. Том II. Действие международных договоров: в 2 т./ И.И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права. — М.: Волтерс Клувер, 2006. - 496 с.
 4. Hurst C. Effect of War on Treaties//British YBIL. Vol. 2. - 1921-1922. - P.37-47.
 5. Тиунов О.И. Принцип соблюдения международных обязательств. - М., 1979. - 184 с.
 6. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. [Режим доступу]// Сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_038
 7. Міжнародна конвенція щодо охорони людського життя на морі, 1948 р.[Режим доступу]// Сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_251
 8. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року [Режим доступу]// Сайт Верховної Ради України - [Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_118
 9. Проект статей “Про вплив збройних конфліктів на договори” 2001 р. [Режим доступу]// Сайт Комісії міжнародного права - [Електронний ресурс]: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/1_10_2011.pdf
 10. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда [Режим доступу]// Сайт Верховної Ради України — [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010
 11. Лукашук И.И. Современное право международных договоров. Том II. Действие международных договоров: в 2 т./ И.И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права. — М.: Волтерс Клувер, 2006. - 496 с.

Жукорська Я.М. Вплив збройних конфліктів на дію міжнародних договорів.

Анотація. У статті висвітлюється дія міжнародних договорів під час збройних конфліктів.

Ключові слова: збройний конфлікт, припинення договору, призупинення договору, поновлення договору, держава-агресор.

Жукорская Я.М. Влияние вооружённых конфликтов на действие международных договоров.

Аннотация. В статье освещается действие международных договоров во время вооружённых конфликтов.

Ключевые слова: вооружённый конфликт, прекращения договора, приостановления договора, возобновление договора, государство-агрессор.

Zhukorska Y.M. Effects of armed conflicts on treaties.

Summary. The effects of armed conflicts on treaties is delighted in the article.

Key words: armed conflict, termination of treaty, suspension of treaty, renewal of the treaty, the aggressor state.